

I S S N 1 3 9 2 - 7 3 7 X

Archivum Lithuanicum 19

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 19

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2017

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS

DOC. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

PROF. DR. *William R. Schmalstieg* (kalbotyra / linguistics),
PENNSYLVANIA STATE UNIVERSITY, UNIVERSITY COLLEGE

HABIL. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Jurgita Venckienė

Lietuviški XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios antkapių užrašai: santykis su bendrine kalba ○ 9

Jurgis Pakerys

Mažvydas ir Augustinas: *imk(it) ir skaityk(it)* ○ 39

Mindaugas Šinkūnas

Senųjų Biblijos vertimų lyginamųjų tyrimų automatizavimas ○ 57

Birutė Kabašinskaitė

Rašmuo <y> antrajame *Knygos nobažnystės* leidime ○ 99

Anna Helene Feulner

John Wilkins' *Essay* (1668) und die 'Londoner Bibel' ○ 113

Giedrius Subačius

Simono Daukanto *Didžiojo lenkų–lietuvių kalbų žodyno* rašymo laikas: 1852–1856, 1857–1858 m. ○ 137

Jurgita Venckienė

Juozapo Arnulfo Giedraičio *Naujas Įstatymas* (1816): santykis su *Evangelijų* leidimais XIX a. ○ 149

Olga Mastianica-Stankevič

Mečislovo Davainio-Silvestraičio dienoraštis: lietuvių inteligento saviraiškos Vilniuje liudininkas (1904–1912) ○ 171

Publikacijos (Publications)

Liucija Citavičiūtė

Iš Goethe's ir Schillerio archyvo Weimare: Abraamo Jakobo Penzelio, Johanno Wolfgango von Goethe's ir Martyno Liudviko Rėzos laišakai dėl lietuvių dainų rinkinio *Dainos oder Litthauische Volkslieder* (1825) ○ 197

Liucija Citavičiūtė

Iš Goethe's ir Schillerio archyvo Weimare: dvi Johanno Wolfgango von Goethe's recenzijos apie lietuvių dainų rinkinį *Dainos oder Litthauische Volkslieder* (1825) ○ 243

Jolanta Gelumbeckaitė

Abraomo Kulviečio ir Stanislovo Rapolionio biogramos XVI Magdeburgo centurijoje ○ 265

Domininkas Burba

Rankraštinis lenkų–lietuvių kalbų žodynelis Eustachijaus Tiškevičiaus dokumentų rinkinyje Vroclave ○ 281

Darius Staliūnas

1886 m. Zacharijaus Liackio traktatas apie lietuvių kalbą ○ 293

Recenzijos (Reviews)

Arūnas Sverdiolas

Recenzuojama: Dainora Pociūtė, *Nematomos tikrovės šviesa. Reformacijos Lietuvoje asmenybės ir idėjos*, 2017 o 317

Vytautas Rinkevičius

Recenzuojama: Pietro U. Dini, „*ins undeudsche gebracht*“. *Sprachgebrauch und Übersetzungsverfahren im altpreußischen Kleinen Katechismus*, 2014 o 325

Felix Thies

Review of: Virginija Vasiliauskienė, Kristina Rutkovska (eds.), Konstantinas Sirvydas, *Punktai sakymų nuo Advento iki Gavėnios* = Konstanty Szyrwid, *Punkty Kazań od Adwentu do Postu*, Kritinis leidimas / Wydanie krytyczne, 2015; Virginija Vasiliauskienė, Kristina Rutkovska (eds.), Konstantinas Sirvydas, *Punktai sakymų Gavėniai* = Konstanty Szyrwid, *Punkty Kazań na Wielki Post*, Kritinis leidimas / Wydanie krytyczne, 2015; Virginija Vasiliauskienė, Kristina Rutkovska, *Konstantino Sirvydo Punktai sakymų* = *Punkty Kazań Konstantego Szyrwida*, Teksto rengimo principai, rodyklės, šaltiniai / Zasady edycji, indeksy, źródła, 2016 o 333

Robert Frost

Review of: Gina Kavaliūnaitė (ed.), *Samuelio Boguslavo Chylinskio Biblija 3. Chylinskio Biblijos istorijos šaltiniai*, 2015 o 339

Roma Bončkutė

Recenzuojama: Domas Kaunas, *Kristijono Donelaičio atminties paveldas*, Studija, 2016 o 349

Veronika Girininkaitė

Recenzuojama: Olga Mastianica, *Bajorija lietuvių tautiniame projekte (XIX a. pabaiga–XX a. pradžia)*, Monografija, 2016 o 363

Regina Venckutė

Recenzuojama: Birutė Vanagienė, *Šiaurės vakarų žemaičių žodynas. Ylakių, Lenkimų, Mosėdžio, Skuodo, Šačių apylinkių šnektos*, 2014–2015 o 371

Diskusijos, apžvalgos, pastabos (Discussions, Surveys, Notes)

Veronika Girininkaitė

Laikraštis *Litwa* prenumeratoriaus akimis o 381

Vilma Zubaitienė

Mokslinė konferencija „Reformacija ir senoji Lietuvos raštija“ o 387

Ona Daukšienė

In memoriam: Eglė Patiejūnienė (1964–2017) o 393

Roma Bončkutė

In memoriam: Vytautas Vanagas (1930–2017) o 399

Giedrius Subačius

University of Illinois at Chicago
Lietuvos istorijos institutas, Vilnius

Simono Daukanto

Didžiojo lenkų–lietuvių kalbų žodyno

rašymo laikas: 1852–1856, 1857–1858 m.¹

Šiuo straipsniu siekiama, remiantis naujais duomenimis apie Aristarchovo fabriku gamybos popieriaus paplitimą, patikslinti tikėtiną Simono Daukanto *Didžiojo lenkų–lietuvių kalbų žodyno* rankraščio rašymo pradžios laiką (*DLL*; LLTI BR: f. 1 – SD 12; paskelbtas 1993–1996 m.²).

Daukanto *DLL* rašymo pabaigos datą, kad ir labai apytikslę, bene pirmasis buvo bandęs nurodyti Vaclovas Biržiška 1954 m. *Lietuvių enciklopedijoje*³ – esą žodynas baigtas apie 1865 m., nors pats Daukantas mirė anksčiau, 1864 m. gruodžio mėnesį. Galbūt taip Biržiška norėjo pasakyti Daukantą rašius iki pat mirties. Argumentų jis nepateikė.

Antrasis ėmėsis datuoti *DLL* buvo Jonas Kruopas, jam parūpo nustatyti ir rankraščio pradžios datą. Kruopas atkreipė dėmesį, kad *DLL* naudotas Aristarchovo fabriko gamybos popierius – tai rodo iškilusis popieriaus įspaudas „ФАБРИКИ № 4 АРИСТАРХОВА“ (žr. 1 pav.) didžiumoje žodyno popieriaus: I–II ir III tomo p. 1–400 (antroji III tomo pusė p. 401–822, rašyta ant kitokio, kiek didesnio formato popieriaus be gamintojo ženklų⁴). Regis, iš originalaus *DLL* rankraščio Kruopas iškirpo tokio įspaudo pavyzdį (I, 133–134) ir išsiuntė į Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių ir retų spaudinių skyrių Maskvoje nustatyti, kada jis galėjo būti naudojamas.

1961 m. kovo 27 d. atsakymą parašė skyriaus vedėja V. F. Pokrovskaja. Pasižiūrėjusi į Sokrato A. Klerikovo knygą, ji teigė, kad „ближе всего к Вашему образцу описание штемпля № 9 1850-ых годов“⁵. Tą knygą ir pats Kruopas būtų galėjęs patikrinti; jis, matyt, buvo tikėjęsis kokio nors ypatingesnio atsakymo. Pokrovskajos išvada: „польско-литовский словарь написан между 1850 и 1860 гг.“ Vis dėlto Kruopas liko atsargesnis: „Žinant, kad tokiu ženklu buvo žymimas 1850 metų ga-

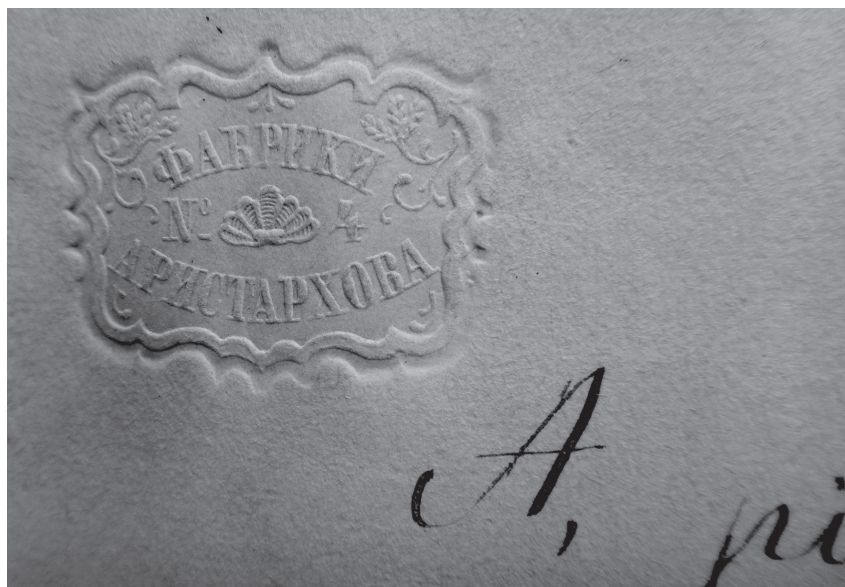
1 This article was prepared in Vilnius during my sabbatical leave granted by the University of Illinois at Chicago in 2016–2017 academic year.

2 Daukantas 1993–1996.

3 Biržiška 1954, 364–365.

4 Daukantas 1996, III, 193, išn. 40.

5 Покровская 1961-03-27.

1 pav. DLL I, 1: Padidintas įspaudas „ФАБРИКИ № 4 АРИСТАРХОВА“;
LLTI BR: f. 1 – SD 12

mybos Aristarchovo fabriko popierius ir kad S. Daukantas mirė 1864 m., galima spręsti, jog lenkų–lietuvių kalbų žodynas parašytas tarp 1850–1864 metų⁶. Spėjamas diapazonas vis tiek nukeltas iki Daukanto mirties.

Pirklys Ivanas Aristarchovas turėjo popieriaus fabriką Kalugos gubernijoje, Borovsko apskrityje, maždaug nuo 1839 m. (iš pradžių verslas nelabai sekėsi, bet paskui įsivažiavo). Su Michailu Prianišnikovu jiedu buvo pirmieji, perėję prie fabrikinio popieriaus gamybos Kalugos gubernijoje, tam įsigijo užsieninių mašinų ir atsivežė specialistą iš Anglijos⁷. DLL popierius kaip tik ir yra fabrikinis, nebe rankų darbo.

Ir pats tyriau DLL rašymo laiką⁸. Svarstydamas apie DLL baigimo datą visų pirma rėmiausi Mikalojaus Akelaičio duomenimis. Laiške Motiejui Valančiui 1856 m. spalio 15 d. jis rašė: „Jakże byłbym szczęśliwym, gdyby owe foliary przygotowane przez Pana Dowkonta do słownika polsko-żmudskiego dostały się w moje ręce!“⁹ Rankraštiniam straipsnyje, greičiausiai taip pat rašytame 1856 m., Akelaitis irgi paminėjo, kad Daukantas „pisał Słownik polsko-litewski, którego wszakże niedokończył“¹⁰. Parengtus tomus Akelaitis pristatė kaip įvykusį faktą, todėl galima manyti, kad DLL baigtas ne vėliau kaip tie 1856-ieji. Dar bent po kokių dvejų metų, nuo 1858 m. apsisojęs Svirlaukyje pas gydytoją Petrą Smuglevičių, Akelaitis rado Daukantą ir jį

6 Кгурас 1961, 305.

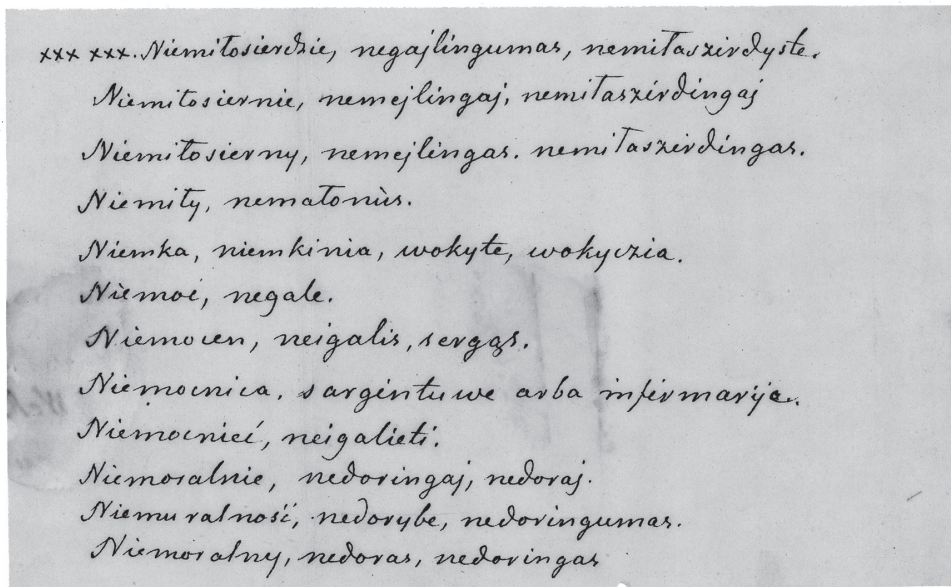
7 Кудрицкая 2014, 76; Кожевникова 2014, 161.

8 Subačius 1990, 79–80; Subačius 1993, 8–14.

9 Akelaitis 1925, 296.

10 Akelaitis ~1856, 2.

2 pav. DLL II, 88: pridėtinis lapelis;

LLTI BR: f. 1 – SD 12

pamatė pavargusi: „Dabar jis pavargo, tai ir neberašo, o kai jį kas paragina prie darbo, tai jis tiktai numos ranka, o akyse sužiba ašara“¹¹. Nebeliudijo apie jokus rimtesnius Daukanto darbus.

Tad iki šiol buvo nustatyta, kad DLL sudarytas apie 1850–1856 m., iš esmės – Daukantui gyvenant pas Valančių Varniuose (1850–1855). Taip pat buvo pastebėta, kad esama vėlesnių DLL taisyčių. Du pridėtiniai lapeliai su papildymais rašyti vėliau juodesniu rašalu (DLL II, p. 88 ir 99; žr. 2 pav.) ant popieriaus su iškiliumu įspaudu, kuriame pavaizduotas tristiebis laivas su užrašu apačioje „PARIS“. Tokiame pačiame popieriuje rašyti ir bent trys Daukanto laišakai; du iš Svirlaukio 1857 m. balandžio 1 d. ir 1858 m. birželio 25 d. bei vienas iš Mintaujos 1858 m. rugpjūčio 13 d.¹² „PARIS“ popierius Daukanto akiratyje turbūt ir pasirodė bei buvo panaudotas apie 1857 ir 1858 m., todėl ir abiejų DLL pridėtinių lapelių taisyimas sietinas su tais metais. DLL esama ir daugiau Daukanto rankos taisyčių juodu rašalu (ypač daug pildyta N raidės žodžių medžiaga), kurių laiką irgi galima sieti su tais papildomais lapeliais. Pavyzdžiui, prieš įterpiant DLL II, p. 88 lapelį, viena vokabula *Niemito*, *nematonū* įterpta ir pagrindiniame žodyno tekste, vėliau, tamsesniu rašalu, tačiau trūkstant daugiau vietos, įterpimas pratęstas ant atskiro lapelio (Daukantas buvo prašokęs beveik visą kairiąją Stanisława Ropelewskio žodyno p. 1130 skiltį, bet vėliau apsi-

¹¹ Janulaitis 1969, 32.

¹² Daukantas 1857-04-01; 1858-06-25; 1858-08-13.

žiūrėjo ir pasitaisė¹³). Toks ir kiti panašūs įterpimai pagrindiniame tekste gali būti maždaug vienalaikiai su pridėtiniais lapeliais.

Apie tuos dviejų lapelių taisymus *DLL* III tome Rūta Čapaitė taip rašė:

II 88 ir 99 pridėti du žodyną papildantys plono popieriaus lapeliai. Juose Daukanto rašysena gerokai dailesnė negu žodyne ir priklauso kitai grafinei raiškai. Reta, bet yra lietuviškų atitikmenų, įrašytų žodynui nebūdingos spalvos rašalu – tamsiu, šiek tiek linkusiu į pilkšvumą ar melsvumą, nebūdinga, itin šiurkščia, netolygia, gana didelių, kampuočių, sunkiai jungiamų raidžių, nelygių eilučių rašysena. Atrodo lyg Daukantas būtų priėjęs, prisėdęs, atsivertęs žodyną, įrašęs tuos kelis žodžius, sunkiai atsidusęs ir vėl pasitraukęs šalin. Visa tai leistų manyti, kad tie įrašai daryti gerokai vėliau, jau ne Varniuose¹⁴.

Atrodo, kad *DLL* pagrindinio teksto rašymo pabaigą galima sieti bent su 1856 m., o kai kuriuos papildymus – su 1857–1858 m.

Tačiau *DLL* rašymo pradžios data nėra tiek tikra. 1850-ieji Kruopo buvo atsargiai pasirinkti (ir mano palaikyti) dėl to, kad galbūt Aristarchovas tada ėmė gaminti tokį savo popierių ir kad Daukantas tais pačiais metais apsigyveno Varniuose, kur, Jono Šliūpo liudijimu, Valančius jam kaip tik „uždėjo ant pečių našta rašymo vieno lenkiškai žemaitiško žodyno“¹⁵. Bet nežinome jokio būtinumo Daukantui iš pat pradžių, tik nuvykus į Varnius, sėsti prie *DLL*. Kaip nežinome ir to, ar galėjo į Varnius skubiai atkelti Aristarchovo fabriko popierius, kuris, manyta, galėjo būti gamintas nuo tu 1850 m. Klepikovas yra apskaičiavęs, kad individualiam naudojimui rankraščiams (ne knygoms spausdinti) XVIII–XIX a. pirmojoje pusėje popierius vidutiniškai užsigulėdavo 2,2 metus¹⁶. Popieriui buvo būdinga būti sunaudojamam ne visai iš karto po pagaminimo (vien pakavimas, išsiuntimas į prekybos vietas ir pardavimas greičiausia trukdavo ne vieną mėnesį), nors toks didelis Aristarchovo popieriaus kiekis, koks sunaudotas rašyti *DLL* – per 2000 puslapių (imtinai iki III tomo p. 400) – po įsigijimo gal ir nebuvo paliktas gulėti ilgai, juk greičiausiai visas iš karto įsigytas apsispręstam konkrečiam tikslui – žodynui rašyti.

Net ne tais 1850-aisiais, o dar ir 1851 m. balandžio 22 d. laiške pats Daukantas sakėsi nieko nerašantis:

ligi šiol negalėjau rašyti dėl tokios stiprios akių ligos, kad pernai metų gruodžio mėnesį turėjau pasitraukti iš tarnybos sveikatos taisyti. Dabar nuolat gyvenu Varniuose, ir mano sveikata iš aukščiausiojo malonės ima taisytis¹⁷.

Sunku įsivaizduoti, kad negalėdamas nieko rašyti ligotomis akimis, jau būtų ėmęsis didžiulio *DLL* rankraščio.

13 Plg. Daukantas 1995, II, išn. 1362.

14 Čapaitė 1996, 13–14.

15 Šliūpas 1977, 178.

16 Клепиков 1959, 33. Iš parinktų 40 tinkamų datavimui dokumentų Klepikovas suskai-

čiavo, kad daugiausia popierius buvo panaudotas po 1 metų (13 dokumentų), tada – po 2 metų (9), po 3 metų (6), o pačiais popieriaus gaminimo metais – 3.

17 Daukantas 1976, 774–775.

Ambraziejus Kašarauskis, Daukanto bičiulis, keliais mėnesiais vėliau, 1851 m. spalio 28 d. (turbūt netyčia – kaip tik per Daukanto gimtadienį!) savo rankraštyje rašė: „Materyały do dykcyonarzów żmudzkich już przygotowują się. – Oprócz autora Buda Senowes Letuwiu [...] pracują obecnie“¹⁸. Kašarauskio tikslas – suregistruoti lietuvių (žemaičių) žodynininkus ir žodynus. Jis apibendrintai teigė, kad Daukantas esąs tarp rengiančių medžiagas žodynams, bet nesukonkretino, tad nebūtinai tai reiškė Daukantą pradėjus DLL – jis juk buvo rašęs dar bent tris ankstesnius žodynus, tad rinkti medžiagą buvo pradėjęs seniai. Juolab kad Kašarauskis toliau svarstė:

Zwróciłbym tu uwagę filologa iż do napisania dykcyonarza Polsko-żmudzkiego najlepiej posłużyłby mógł słownik polsko-francuzki w Berlinie wydany, który uważa się na najobszerniejszy¹⁹.

Kašarauskis čia siūlė atkreipti dėmesį į tinkamiausią naujo žodyno prototipą – Ropelewskio 3 tomų žodyną. Galima manyti buvus tam tikrą (galbūt kiek paplitusią tarp žemaičių) nuomonę, kad Ropelewskio žodynas yra geriausias pavyzdys. Kaip tik šį žodyną ir panaudojo Daukantas sudaryti savo DLL registru. Ar būtų Kašarauskis siūlęs Ropelewskį tik kaip apie tikėtiną prototipą žodynams, jei jau būtų žinojęs Daukantą jį naudojant? Gal būtų taip ir parašęs, kad Daukantas su juo dirba.

Abu dokumentai – tiek Daukanto nusiskundimas negalint rašyti iki 1851 m. balandžio, tiek Kašarauskio 1851 m. spalio pabaigos patarinėjimas remtis Ropelewskio žodynu – neleidžia manyti Daukantą galėjus pradėti rašyti DLL 1850 m. Tikėtiną pradžios laiką galima nustumti bent į 1851 m. antrąją pusę ar pabaigą.

Dabar atsirado naujų duomenų tikslinti DLL pradžios laiką. Kretingos pranciškonų vienuolyne saugomas didžiulis senų rankraščių archyvas, sklidinai prikrauta bent keliolika rankraščių dėžių. Per tris darbo dienas (2017 m. kovo 13–15 d.), praleistas tame archyve²⁰, peržiūrėjau tūkstančius dokumentų. Tarp jų radau aštuonis, rengtus ant labai panašaus į DLL Aristarchovo fabrikų gamybos popieriaus: du kunigo Agapito Mickevičiaus, tris kunigo Simfronijaus Žabakevičiaus, du kunigo Eustachijaus Jaugelio ir vieną neidentifikuotą.

1. Agapito Mickevičiaus rašytas pamokslas „Kazanie na Niedzielą Siedin dzieśiatnice“, „Siuntų anus ing Winczy sawa Math: 20“. Gale yra parašas „X Agapit Mickiewicz w Telszach“, bet nėra datos. Įspaudas popieriuje: „АРИСТАРХОВА № 6 ФАБРИКИ.“ (žr. 3 pav.).

2. Taip pat Agapito Mickevičiaus „Kazanie o Ladaikich Spowiedziach“, „Bieda iums abłudnikay [...] Math. 23“. Pasirašyta: „X. A Mickiewicz w Telszach → Cito-wianach Triszkaeh mowio[no] 1851 → 1853“ (žr. 4 pav.). Įspaudas „АРИСТАРХОВА № 6 ФАБРИКИ.“ identiškas nr. 1. Svarbi data, kurią galima interpretuoti maždaug

18 Kašarauskis 1851, 3.

19 Kašarauskis 1851, 3.

20 Nuosirdžiai dėkoju Kretingos pranciškonų vienuolyno gvardijonui kunigui Jurdanui

Statkui už sudarytas idealias sąlygas tirti jų archyvą, dr. Žavintai Sidabraitei – už malonų tarpininkavimą.

3 pav. Padidintas įspaudas „АРИСТАРХОВА № 6
ФАБРИКИ.“ Agapito Mickevičiaus „Kazanie na
Niedzielą Siedin dziesiątnicę“;
Kretingos pranciškonų vienuolyno biblioteka

taip: pamokslas buvo skirtas 1851 m. sakyti Telšiuose ir Tryškiuose, bet paskui toji informacija išbraukta ir nurodyti 1853 m. Tytuvėnuose. Turbūt iš to paties rankraščio Mickevičius skaitė pamokslą ne vienoje vietoje ne vienu laiku. Šiuo atveju aktualūs nurodyti ankstesni, kad ir išbraukti, 1851 popieriaus panaudojimo metai.

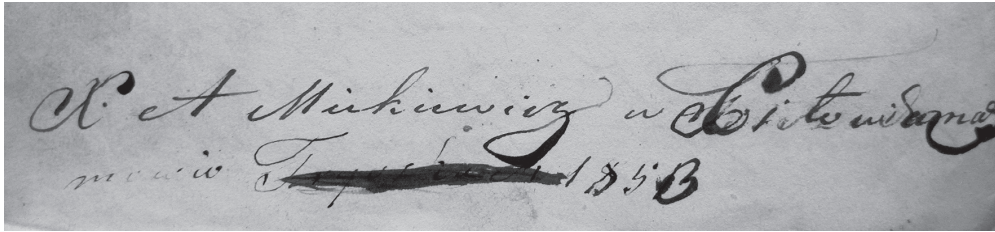
3. Nežinoma ranka rašytas „Exorta do Stacyi pierwszey – Sunus Zmogaus bus yszjuktas – pas Łukosziu S. 18“. Parašėte prirašyta: „1855 r Cytowianach“, bet nežinia, ar tai ne vėlesnis prierašas. Įspaudas popieriuje: „АРИСТАРХОВА № 6 ФАБРИКИ.“, nors neryškus, bet atrodo sutampantis su 1 ir 2 dokumentų.

Šie trys dokumentai su Aristarchovo 6-ojo fabriko įspaudu „АРИСТАРХОВА № 6 ФАБРИКИ.“, kuriame žodis „АРИСТАРХОВА“ yra aukščiau už „ФАБРИКИ“. Anksčiausia šiame popieriuje įrašyta data – 1851 metai. Panašus įspaudas taip pat su pirmuoju žodžiu „АРИСТАРХОВА“ yra ir minėtame Kašarauskio 1851 m. spalio 28 d. rankraščio popieriuje, tik jame nurodytas ne 6-asis, o 5-asis fabrikas: „АРИСТАРХОВА № 5 ФАБРИКИ.“

Tokie įspaudai su pirmuoju žodžiu „АРИСТАРХОВА“ Klepikovo įrašyti 5 numeriu (fabriko numerių Klepikovas neregistravo), jis rado tris dokumentus su tokiu įspaudu: 1850, 1854, 1857²¹. Klepikovo duomenys negausūs, bet neprieštaraujantys šiems keturiems dokumentams, naujai fiksuojamiems Žemaitijoje bent 1851 m.

21 Клепиков 1959, 100.

4 pav. Agapito Mickevičiaus parašas ir pamokslo „Kazanie o Ladaiakich Spowiedziach“ sakymo vietas bei datos taisymas: „X. A Mickiewicz w «Telszaeh →» Citowianach Friszkach mowio[no] «1851 →» 1853“;
Kretingos pranciškonų vienuolyno biblioteka

Dar penki dokumentai (toliau nr. 4–8) Kretingos pranciškonų vienuolyne turi išpaudus su priešinga įrašų tvarka – pirmiau įrašytu žodžiu „ФАБРИКИ“, o tik paskui – „АРИСТАРХОВА“. Trys iš jų (nr. 4–6) rašyti 6-ojo fabriko popieriuje (kaip ir nr. 1–3) – tai Simfronijaus Žabakevičiaus ranka rašyti pamokslai, o kiti du (nr. 7–8) – jau ant 5-ojo fabriko popieriaus, rašyti Eustachijaus Jaugelio.

4. *Simfronijaus Žabakevičiaus* ranka rašytas „Pamokslas at ontros Nedielys po Tryju Karalu apey Par[ie]dkas yr Pariedkynikus 1853 r.“ Įskaitomi du tokie patys iškilieji išpaudai: „ФАБРИКИ № 6 АРИСТАРХОВА“.

5. To paties *Simfronijaus Žabakevičiaus* ranka rašytas rinkinys „Kazania Adwe[n]towo o Skonczeniu się Swiata, I Sądzie Generalnym“. Į vieną pluoštą surišta keletas pamokslų. „Pamokslós Ape Pabąga Swieta yr Suda Generalna“ rašytas ant Aristarchovo fabriko popieriaus. Aristarchovo išpaudo įrašas identiškas ketvirtajam: „ФАБРИКИ № 6 АРИСТАРХОВА“ (žr. 5 pav.).

Šis pamokslas Žabakevičiaus nedatuotas, bet toliau įrištas pamokslas „Pamokslas at 4 Nedielos Adwenta“ (gal ir visas rinkinys) datuotas 1853 m. (ar 1851 m.?: įrašas neaiškus, žr. 6 pav.).

6. Trečiasis *Simfronijaus Žabakevičiaus* tekstas „Pamokslas at Nedielos po Kaledu, Apey pawinastis Gimdietoju yr Apeku nu dieł wayku“. „1853 Kretynga.“ Išpaudas „ФАБРИКИ № 6 АРИСТАРХОВА“, kaip ir nr. 4–5.

7. *Eustachijaus Jaugelio* ranka rašytas „Kazanie na Niedzielę 9. po Swiątkach“, „Ateys dienas ant tawes, yr apkas tawy neprietelej tawa «pilawu →» pilimu“. „1853. Kret–1856. Gruszlawke“ (pamokslo rašytojas nustatytas pagal rašyseną iš kito, jo pasirašyto pamokslo „Kazanie na Niedzielę 23. po Swiątkach“, „Iog ne numyry mergajty bet mykt: ir jukies ysz Io – Math. 9.“, 1852). Išpaudas popieriuje: „ФАБРИКИ № 5 АРИСТАРХОВА“. Jaugelis panaudojo ne 6-ojo, o 5-ojo Aristarchovo fabriko popierių.

8. Taip pat *Eustachijaus Jaugelio* rankos pamokslas „Kazanie na Niedzielę 23. po Swiątkach“, „O kad ateje Iezus ing numus Kunegajkszcze“, „1853. Kret. 1859. Kret.–“. Išpaudas: „ФАБРИКИ № 5 АРИСТАРХОВА“ (žr. 7 pav.). Daug kas sutampa su nr. 7: ta pati rašysena, tie patys 1853 m., toks pats to paties 5-ojo fabriko popierius.

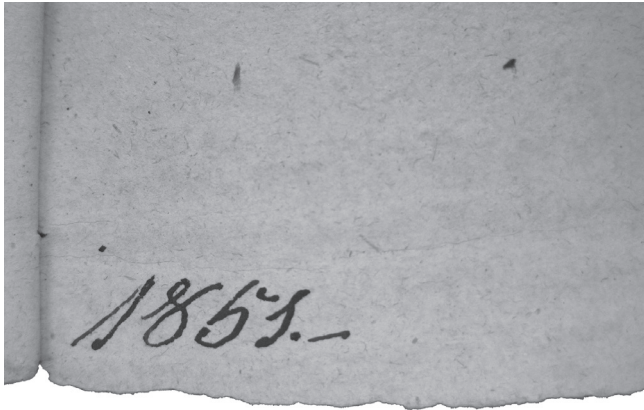
5 pav. Padidintas įspaudas „ФАБРИКИ № 6 АРИСТАРХОВА“.
Simfronijaus Žabakevičiaus pamokslų rinkinys „Kazania Adwe[n]towe
o Skonczeniu się Swiata, I Sądzie Generalnym“;
Kretingos pranciškonų vienuolyno biblioteka

Toks popierius, kurio įspaude žodis „ФАБРИКИ“ yra pirmesnis už „АРИСТАРХОВА“ (analogiškas ir DLL I–III bei pirmosios III tomo pusės popierius), Klepikovo nurodytas kaip nr. 9²², panaudotas „[185.]“ metais. Klepikovas rado vienintelį dokumentą ant tokio popieriaus, ir tas pats nebuvo aiškiai datuotas – paskutinis skaitmuo neįrašytas, o ir visa data – tik tarp laužtinių skliaustų (tai reiškia, kad data buvo nustatyta netiesioginiu būdu²³). Vadinasi, 5-ių Kretingos pranciškonų vienuolyno dokumentų popierius padeda tikslinti labai apytiksliai Klepikovo duomenis: Žemaitijoje toks „ФАБРИКИ № ... АРИСТАРХОВА“ popierius plačiau vartotas 1853 m. (gal tik tada Žemaitiją ir pasiekęs?).

Aristarchovo popierių naudojo ir Levas Tolstojus. Jo *Kazokų* (*Казакѹ*) rašymo ir spausdinimo istorija parodė, kad teksto pradžia Tolstojus kaip tik rašė ant Aristarchovo fabriko popieriaus – atrodo, kad kaip tik ant tokio, kuriame pirmiau eina žodis „ФАБРИКИ“: „Фабрики *Аристархова*. Продолговатое клеймо, контур зубчиками, на углах закругленные линии, фамилия идет по нижней части клейма дугообразно“ (taip lanku apatinėje eilutėje rašyta pavardė „АРИСТАРХОВА“ tik šio potipio popieriuose, žr. 1, 5 ir 7 pav.; kituose įspauduose apatinėje eilutėje žodis „ФАБРИКИ“ neišlenktas, tiesus, žr. 3 pav.). Tolstojus būtent ant tokio popieriaus ėmė rašyti *Kazokų* pradžia:

22 Kaip nurodė Покровская 1961-03-27.

23 Клепиков 1959, 37.

6 pav. Galbūt viso Simfronijaus Žabakevičiaus pamokslų rinkinio „Kazania Adwe[n]towe o Skonczeniu się Swiata, I Sądzie Generalnym“ datavimas „1853“ (ar „1851“?); Kretingos pranciškonų vienuolyno biblioteka

1) часть «Набега» (апр.-дек. 1852 г.). 2) Тетрадка стихотворений (даты: 30 дек. 1852 г. и 16 апр. 1853 г.). 3) Часть «Отрочества» (май 1853 г. – янв. 1854 г.). 4) Часть черновой рукописи «Романа русского помещика» (1852–1853 гг.). 5) Часть рукописи для набора «Встречи в отряде» (окончено в 1856 г.)²⁴.

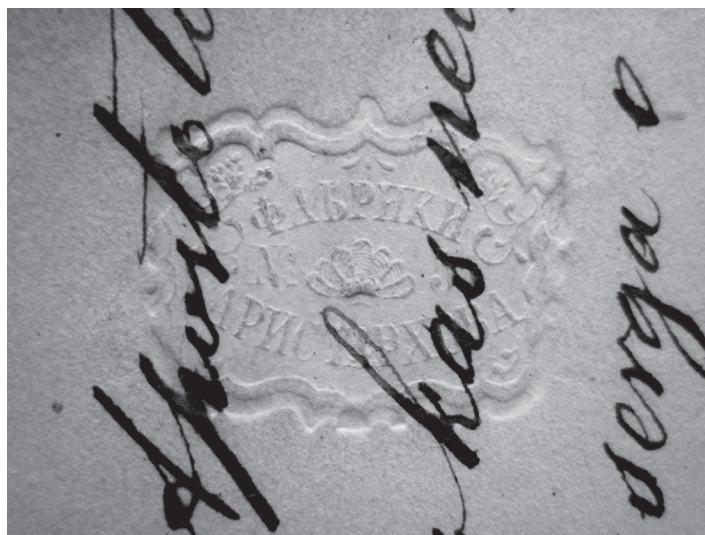
Kaip matyti, anksčiausiai tokį popierių *Kazokams* Tolstojus galėjo panaudoti nuo 1852 m. balandžio mėnesio.

Apie kito savo apsakymo, *Ražemintas* (*Разжалованный*), pavadinimo variantus Tolstojus svarstė 1853 m. gruodžio 3 d. Pirmasis apsakymo rankraštis siejamas su 1853 m. lapkričio 9, 10, 11 ir 13 d. įrašais Tolstojaus dienoraštyje. Sakoma, kad „Первая рукопись (Папка III) состоит из 24 лл. F°, фабрики Аристархова, без водяных знаков“²⁵. Nors nenurodyta tikslesnė Aristarchovo įspaudo forma, matyti, kad šiam apsakymui Tolstojus naudojo Aristarchovo popierių ne anksčiau kaip nuo 1853 m. lapkričio mėnesio.

Galima apibendrinti. Pirmojo potipio „АРИСТАРХОВА № ... ФАБРИКИ.“ popierius Žemaitijoje naudotas jau 1851 m. (Kretingos vienuolyne, taip pat Kašarauskio Telšiuose). Antrojo potipio įspaudas „ФАБРИКИ № ... АРИСТАРХОВА“, toks, kokį randame ir *DDL*, atrodo šiek tiek vėlesnis, Tolstojaus turbūt naudotas nuo 1852 m. ir ypač nuo 1853 m., o Žemaitijoje – nuo 1853 m. Toks datavimas leidžia manyti, kad ir *DLL* galėjo būti pradėtas 1853 m., nors vertinant atsargiai galima sakyti *DLL* imtą rašyti ne anksčiau kaip 1852 m. Taigi Daukanto *Didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas* gali būti datuojamas 1852–1856 m. (ir taisymai – 1857–1858 m.).

²⁴ Толстая 2006a.

²⁵ Толстая 2006b.

7 pav. Padidintas įspaudas „ФАБРИКИ № 5 АРИСТАРХОВА“ Eustachijaus Jaugelio „Kazanie na Niedzielę 23. po Swiátkach“; Kretingos pranciškonų vienuolyno biblioteka

Vis dėlto ir toks diapazonas atrodo labai platus, Daukantas turbūt nerašė žodyno visus tuos metus, o tik mažesnę jų dalį. Čapaitė apskaičiavo trukmę, per kurią Daukantas galėjo parašyti tiek žodyno teksto:

Tad sprendžiant iš teksto apimties, iš to, kad rašyta greitai, o ir nemaža teksto įpras-tiniu (darbiniu) raštu, galima daryti prielaidą, jog Daukantas prie žodyno intensyviai dirbęs metus ar pusantrų²⁶.

Vadinasi, ir susiaurintas *DLL* rašymo 1852–1856 m. diapazonas dar galėtų būti mažinamas. Dar drąsesnis, nors ne taip gerai pamatuotas spėjimas būtų 1853–1855 m. – 1853 m. data siejasi su 5-ių Kretingos pranciškonų vienuolyno rankraščių įrašais (ankstyvaisiais 1853-iaisiais, nes Žabakevičiaus dokumentas nr. 4 kalba apie pirmąją savaitę po Trijų Karalių šventės, tad apie sausio mėnesio vidurį), o 1855 m. – su Daukanto išvykimu iš Varnių ir vilties praradimu žodyną paskelbti.

Literatūra ir šaltiniai:

AKELAITIS, MIKALOJUS, ~ 1856: *Słowo o Litewszczyźnie*; LLTI BR: f. 1 – 42 (rankraštis, autografas).

AKELAITIS, MIKALOJUS, 1925: „Akelaičio M. laiškai“, parengė A. Janulaitis, *TŽ* 3, 292–321.

²⁶ Čapaitė 1996, 19.

- BIRŽIŠKA, VACLOVAS, 1954: „Daukantas“, *Lietuvių enciklopedija* 4, Boston, 363–365.
- ČAPAITĖ, RŪTA, 1996: „Simono Daukanto rašysena Didžiajame lenkų–lietuvių kalbų žodyne“, *Simono Daukanto raštai. Didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas III (R–Ž)*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 7–19.
- DAUKANTAS, SIMONAS, 1857-04-01: Laiškas iš Svirlaukio nežinomam asmeniui; LLTI BR: f. 1 – SD 28 (rankraštis, autografas).
- DAUKANTAS, SIMONAS, 1858-06-25: Laiškas iš Svirlaukio į Mintaują p. Bagdonavičiui; LMAVB RS: f. 264 – 1368 (rankraštis, autografas).
- DAUKANTAS, SIMONAS, 1858-08-13: Laiškas iš Mintaujos [į Vilnių Eustachijui Tiškevičiui]; LMAVB RS: f. 139 – 1354 (rankraštis, autografas).
- DAUKANTAS, SIMONAS, 1976: *Raštai 2*, sudarė Vytautas Merkys, tekstą paruošė Birutė Vagnienė, Vilnius: Vaga.
- DAUKANTAS, SIMONAS, 1993–1996: *Simono Daukanto raštai. Didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas I–III*, parengė Giedrius Subačius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993–1996.
- DLL – Simonas Daukantas, [*Didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas, apie 1852–1856 (1857–1858)*]; LLTI BR: f. – SD 12 (rankraštis, autografas, I–III tomai); paskelbtas: Daukantas 1993–1996.
- JANULAITIS, AUGUSTINAS, 1969: *Mikalojus Akelaitis*, Vilnius: Mintis.
- KAŠARAUSKIS, AMBRAZIEJUS, 1851: *Tret's dvejats laksztu ape Zamajtiu niekniekius, 1851. r. Xbra 28. d. Telsze*; LMAVB RS: f. 267 – 3456 (rankraštis, autografas).
- KRUOPAS, JONAS, 1961: „S. Daukanto leksikografiniai darbai“, *LKK* 4, 301–317.
- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 1990: „S. Daukanto Didžiojo lenkų–lietuvių kalbų žodyno istorija“, *Klb* 41(1), 79–89.
- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 1993: „Simono Daukanto Didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas“, *Simono Daukanto raštai. Didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas I*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 8–54.
- ŠLIŪPAS, JONAS, 1977: *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Vaga.
- КЛЕПИКОВ, СОКРАТ АЛЕКСАНДРОВИЧ, 1959: *Филиграни и штемпели на бумаге русского и иностранного производства XVII–XX века*, Москва: Всесоюзная книжная палата.
- КОЖЕВНИКОВА, НАТАЛИЯ ИВАНОВНА, 2014: „Калужские купцы Прянишниковы, владельцы бумажных фабрик, и их родственные связи“, *От села Кондырево до города Кондрово. Материалы второй районной краеведческой конференции 22–23 ноября 2012 года*, Калуга, 154–167.
- КУДРИЦКАЯ, ЛЮДМИЛА НИКОЛАЕВНА, 2014: „Вильям Оттович Говард – основатель акционерного общества «Троицко-Кондровские писчебумажные фабрики компании В. Говарда»: штрихи к портрету“, *От села Кондырево до города Кондрово. Материалы второй районной краеведческой конференции 22–23 ноября 2012 года*, Калуга, 74–124.
- ПОКРОВСКАЯ, В. Ф., 1961-03-27: Laiškas iš Maskvos į Vilnių Jonui Kruopui; atsakymas į paklausimą apie Simono Daukanto *Didžiojo lenkų–lietuvių kalbų žodyno* popieriaus datavimą; LLTI BR: f. 1 – SD 12 (mašinėraštis).
- ТОЛСТАЯ, ФЕКЛА, 2006a: „История писания и печатания «Кзаков»“ (<https://unotices.com/book.php?id=129806&page=72>).
- ТОЛСТАЯ, ФЕКЛА, 2006b: „Из Кавказских воспоминаний. Разжалованный (1853–1856)“ (http://www.bestsellerbook.ru/read.php?id_book=553747&all_page=1).

Giedrius Subačius

1852–1856, 1857–1858: THE COMPILATION TIME
OF SIMONAS DAUKANTAS'S GREAT POLISH-LITHUANIAN DICTIONARY

Summary

The archive of the Franciscan monastery in Kretinga has preserved many documents of the eighteenth and nineteenth centuries. Certain papers in these documents contain prominent manufacturers' stamps, and their comparison to such stamps in the manuscripts of Leo Tolstoy (1828–1910) made it possible to determine the time of compilation of *Great Polish-Lithuanian Dictionary* by Simonas Daukantas (1793–1864) more precisely.

The stamp "ФАБРИКИ № ... АРИСТАРХОВА" of Daukantas's dictionary was also used by Tolstoy most probably starting from 1852, especially since 1853, and in the monastery of Kretinga—since 1853. Such dating suggests that the *Great Polish-Lithuanian Dictionary* may have been started in 1853, although more cautious judgment would make it 1852. In such way, it is safe to claim that the *Great Polish-Lithuanian Dictionary* by Simonas Daukantas can be carefully dated 1852–1856 (certain corrections also appeared in 1857–1858).

GIEDRIUS SUBAČIUS

Gauta 2017 m. liepos 20 d.

Department of Slavic and Baltic Languages and Literatures

University of Illinois at Chicago

601 S. Morgan St.

Chicago IL 60607, U.S.A.

el. p.: subacius@uic.edu

XIX a. istorijos skyrius

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5

LT-01108 Vilnius, Lietuva